

Acad. Michael METZELTIN
(Universitatea din Viena și
Academia de Științe a Austriei)

Româna – o descriere tipologică

1. Afirmări tipologice

Când afirmăm că latina este o limbă indoeuropeană sau că româna este o limbă romanică afirmăm interpretările rezultatelor unor cercetări tipologice.

Afirmări tipologice sunt o sinteză (un fascicul, germ. *Bündel*) alcătuită din mai multe trăsături considerate ca distinctive pentru un anumit obiect. Aceste afirmări ne duc la o clasificare care ne permite să ne orientăm, adică ne spune ce putem să facem cu obiectul clasificat. În prezența unei afirmări tipologice ne putem întreba:

- Ce cunoștințe activează la receptor?
- Ce idei de valoare activează la receptor?
- La ce acțiuni ne poate îndemna?

O afirmare tipologică implică deci, indirect sau direct, o judecată de valoare.

2. Ce înseamnă “tipologie”?

O tipologie cuprinde trei niveluri de abstracție: descoperirea de trăsături (caractere, tipare, germ. *Muster*, engl. *pattern*), adunarea anumitor trăsături într-un fascicul (tip) și stabilirea de diferențe cu alte tipuri (tipologie). Iată definițiile pe care le oferim Le Nouveau Petit Robert (Paris, LeRobert, 2010):

Typologie: „Science de l’élaboration des types, facilitant l’analyse d’une réalité complexe et la classification. (s.v. Typologie I.2)

Type: “Ensemble des caractères organisés en un tout, constituant un instrument de connaissance par “abstraction rationnelle” (A. Cournot) et permettant de distinguer des catégories d’objets, d’individus, de faits” (s.v. Type II.4)

Caractère: “Trait propre à une personne, à une chose, et qui permet de la distinguer d’une autre.” (s.v. Caractère II.1)

Pentru a stabili tipare lingvistice pornim de la constatarea că un anumit conținut, un anumit concept sau o anumită funcție sintactică sau pragmatică se exprimă în repetate rânduri cu aceeași formă sau construcție formală. Descoperirea tiparelor se poate face direct comparativ. Atunci pornim de la un anumit conținut sau de la o anumită funcție ca *tertium comparationis* și cercetăm de pildă cum în două limbi diferite se exprimă același conținut și dacă tiparele sunt asemănătoare sau diferite:

Exemplu:

- Tertium comparationis:
Trăsătură semantică 1 (mai concret): reprezentarea conceptuală a unui obiect
+ trăsătură semantică 2 (mai abstract): ideea de micime
- Tipare morfosintactice posibile:
adjectiv + substantiv (fr. *une petite maison*)
substantiv + sufix (rom. *ocăsu*)

Ansamblul tiparelor unei limbi alcătuiesc tipul ei. Compararea tipurilor de limbi pe bază de asemănări și de diferențe duce la tipologii. După selectarea și combinarea tiparelor, aceeași limbă poate avea de diferite tipologii.

3. Tipologie lingvistică

A studia tipologia unei limbi înseamnă a descrie asemănările și deosebirile care există între limba respectivă și alte limbi, luând ca punct de pornire – cum am văzut – un *tertium comparationis*, constituit de regulă de concepte și structurile cognitive. Aceste tipuri de fenomene pot să se refere la vocabular sau la gramatică. Vocabularul este format de un ansamblu deschis de cuvinte prin care vorbitorii unei anumite limbi desemnează obiectele și fenomenele legate de viața lor. Gramatica este formată din gruparea cuvintelor în paradigme (morfologia) și din ansamblul de reguli prin care respectivii vorbitori combină cuvintele pentru a construi fraze și texte inteligibile din punct de vedere pragmatic (sintaxa). Studiul tipologic al vocabularului se poate concentra asupra originii lexicului fundamental, asupra formării cuvintelor derivate sau compuse sau asupra permeabilității față de cuvinte străine. Studiul tipologic al gramaticii (cf. Metzeltin 2010 / 2011) se poate ocupa de:

- clasificarea cuvintelor (pentru a înțelege un enunț trebuie să recunoștem clasele în care apar în cuvintele care îl compun);

- structurarea posibil a sintagmelor (pentru a în elege un enun trebuie să recunosc subiectul, predicatul, complementele);
- combinațiile posibile de sintagme (pentru a în elege un enun trebuie să recunosc, prin intermediul fenomenelor de concordanță, recunoașterea și serializare, ce sintagmă determină o altă sintagmă);
- combinațiile posibile de două sau mai multe enunuri într-o perioadă (pentru a în elege un enunuri mai ample trebuie să recunosc, prin intermediul fenomenelor de coordonare și de subordonare, enunurile care le compun);
- integrarea posibilă a unui enun într-altul prin intermediul unor construcții con-verbale (pentru a în elege un enun trebuie să recunosc faptul că construcțiile con-verbale precum infinitivul, gerunziul, participiul sau substantivul abstract pot exprima, într-un mod sintetic, o propoziție secundară);
- strategiile posibile de tematizare (pentru a în elege din punct de vedere pragmatic un text trebuie să recunosc despre ce dorește să emită vorbitorul);
- strategiile posibile de punere în relief (pentru a în elege din punct de vedere pragmatic un text trebuie să recunosc elementele asupra cărora emită vorbitorul dorește să își concentreze atenția);
- strategiile de modalizare (pentru a în elege din punct de vedere pragmatic un text trebuie să recunosc din ce perspectivă emită vorbitorul enunurile);
- îmbinarea posibilă a sintagmelor și a enunurilor într-o situație de comunicare (pentru a în elege enunurile dintr-un discurs trebuie să recunosc prin intermediul unor diferite strategii de deixis referențial cine este emită vorbitorul, spre cine se orientează și la ce situație se referă);
- îmbinarea posibilă a enunurilor într-un text (pentru a în elege un text trebuie să recunosc prin intermediul unui deixis textual relația dintre enunurile care îl compun).

Descrierile tipologice pot fi statice sau dinamice. Descrierile statice se limitează în general la a examina elementele comune sau diferite ale varietăților standard, eventual cuantificându-le și stabilind astfel distincții cantitative. Descrierile dinamice iau în considerare toate varietățile pentru a putea da seamă de limbi aflate în mișcare. Descrierea tipologică poate să cerceteze și să determine:

- modalitățile posibile prin care vorbitorii unei anumite limbi exprimă cogniția și pragmatica (dimensiunea cognitivă și comunicativă);
- dezvoltarea contactelor cu vorbitorii altor limbi (dimensiunea multiculturală);
- trăsăturile caracteristice ale unei anumite limbi (dimensiunea identificativă);
- dacă îmbogățim descrierea tipologică cu o perspectivă diacronică, putem furniza deopotrivă informații privitoare la evoluția convergentă (contopirea tipologică) sau divergentă (derivare tipologică) sau la evoluția generală a limbilor.

4. Tipul romanic și limitele sale cronotipologice

Din limba latină, purtătoare, transmisă și multiplicată de civilizația greco-romană și a creștinismului, au apărut, ca urmare a fragmentării Imperiului Roman, prin intermediul a numeroase schimbări fonetice, morfologice și sintactice și prin intermediul a numeroase transformări semantice și substituții lexicale, în mod lent și în momente diferite în fiecare regiune, dincolo de numeroasele dialecte, diferite limbi romanice distincte din punct de vedere tipologic de latină, de relevanță regională, națională sau transnațională, mai mult sau mai puțin standardizate. Dacă pornim de la bazele lor geografice europene, aceste limbi sunt, pornind de la răsărit către apus, următoarele: română, friulana, ladina dolomită, retoromană, italiană, sardă, corsicană, franceză, occitană, catalană, aragoneză, castiliană, asturiană, galiciană și portugheză.

Prima mărțurie a acestei diversități tipologice ne este oferită de episcopii „francezi” reuniți la Tours în anul 813, care constatau necesitatea de a „traduce” predicile: „Visum est unanimitati nostrae (...) ut easdem omelias quisque transferre studeat in rusticam romanam linguam aut thiotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur”. Din același secol datează primele texte care ni s-au păstrat, care prezintă un caracter mai mult romanic decât latin. În prima jumătate a secolului al IX-lea, cineva scria pe un perete din catacombele de la Comodilla la Roma o recomandare pentru preoți, recomandare care pare la prima vedere latinească, dar care este romanică din punct de vedere tipologic (întrebuințarea infinitivului negativ ca imperativ, pluralul colectiv ca italieză *le braccia*, consolidarea fonotactică între propoziție și substantiv): „Non dicere ille secreta a bboce” („Să nu rostești rugăciunile secrete ale liturghiei cu voce tare”; cf. Sabatini 1987). Din anul 842 datează Jurmintele de la Strasbourg, prin care Carol cel Pleșu și Ludovic Germanicul, nepotul și ai lui Carol cel Mare, confirmă alianța dintre ei îndreptată împotriva împăratului Lothar I, fratele lor. Pentru a le sublinia importanța, aceste jurmintele au fost consemnate în limba vernaculară de către Nitardo, alt nepot al lui Carol cel Mare († 844), în textul său latinesc *De dissensionibus filiorum Ludovici Pii ad annum usque 843*. În timp ce Carol cel Pleșu și comandanții armatei (textul spune numai *populus*) lui Ludovic Germanicul și-au rostit jurmintele în limba germană, Ludovic Germanicul și comandanții armatei lui Carol cel Pleșu au făcut acest lucru într-o varietate lingvistică în care predominau trăsăturile romanice de tip francez: amușirea vocalelor finale (precum v. gr. *amur* < *amorem*; cu excepția lui *-a*), fricativizarea

consonantelor intervocalice (*auant < abante, sauir < sapere, adiudha < adiuta, cadhuna < cata una, dift < debet*), vocalizarea velarei înainte de oclusiv (*dreit < directum*), reducerea declinării la două cazuri (nominativul/*cas sujet*, pentru subiect și acuzativul/*cas régime*, pentru celelalte funcții sintactice: *deus / deo*), formarea expresivă a demonstrativelor (*cist < ecce isti*) și formarea perifrastică a viitorului (*saluarai < saluare habeo, prindrai <prehendere habeo*). Un contrast analog între latin și romanic apare într-o serie de documente cu conținut juridic din principatul longobard de la Capua, datând din a doua jumătate a secolului al X-lea, care se referă la proprietatea a trei mânăstiri asupra unor pământuri. Judecătorul, care redactează documentul în latin, cere martorilor să confirme mărturia lui printr-o formulă romanică.

Dincolo de marea varietate pe care o oferă limbile romanice, evoluția și structurile lor prezintă atât de multe trăsături comune, încât se poate vorbi de un tip lingvistic romanic. Acesta se datorează nu numai unui fond lexical moștenit și unei idiosincrazii structurale comune, ci și prezenței constante a modelelor lexicale, gramaticale și textuale latine în cultura Occidentului și influențelor reciproce în diverse epoci ale culturilor romanice și romanică.

Dacă comparăm limbile romanice standard actuale între ele și încercăm să definim trăsăturile comune care le deosebesc de latin, putem stabili următorul cadru tipologic de bază:

- vocabularul central mai ales de origine latină, moștenit;
- posibilitatea de a clasifica elementele lexicale pe baze morfolexicale și semantice în clasele următoare: substantiv, adjectiv, articol, pronume, verb, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție;
- morfologie verbală flexionară, cu moduri și timpuri determinate;
- perifraze verbale pentru exprimarea aspectului;
- morfologie verbală nonflexionară pentru diferite tipuri de subordonare;
- morfologie nominală bazată pe distincția de gen și număr, însoțită de declinare;
- un sistem de pronume personale cu declinare redusă și cu distincția între formele nonclitice și cele clitice;
- un deixis explicit sub formă de articole;
- fenomene de concordanță morfologică între grupele nominale (concordanță între substantiv și adjectiv, între substantiv și determinantele sale);
- concordanță morfolexicală între grupul nominal cu funcție de subiect gramatical și verbul cu funcție de predicat gramatical;
- tendința de a distinge între un ordin sintagmatic prezentativ (predicat cu verb de existență + subiect exprimat + complement = prezentare + temă) și un ordin sintagmatic predicativ (subiect + predicat + complemente), dar cu o relativă libertate în dispunerea sintagmelor;
- reguli speciale de întrebare a timpurilor și a modurilor în discursul indirect dependent de un timp al trecutului.

Expresia concretă a acestei tipologii poate varia într-o manieră mai mult sau mai puțin evidentă în diferite limbi romanice. În timp ce româna prezintă o derivare naturală (crearea de tipuri nominale noi, hipertrofie clitică etc.), retoromana subsilvană prezintă o puternică derivare adstratică datorată influenței germanice (poziția obligatorie a verbului conjugat pe poziția a doua în propozițiile principale, întrebarea subjonctivului în vorbirea indirectă etc.)

Limita cronotipologică inferioară este dată de transformarea anumitor limbi romanice în limbi creole cu bază romanică, cum este limba papiamentu, în care:

- predicatul este reprezentat de teme verbale vechi care au pierdut conjugarea;
- persoanele sunt indicate prin pronume personale;
- timpurile și aspectele sunt indicate prin particule invariabile care urmează după pronume și preced verbul (*mi ta haci* 'eu fac', *bo ta haci* 'tu faci', *e ta haci* 'el face', *nos ta haci* 'noi facem', *boso ta haci* 'voi faceți', *nan ta haci* 'ei fac').

5. Afirmări tipologice despre româna

În domeniul lingvisticii romanice sunt obișnuite următoarele afirmări tipologice:

Româna este o limbă romanică.

Româna este o limbă apenino-balcanică sau romanică orientală.

Româna este o limbă balcanică.

Româna este o limbă romanică marginală (germ. Romanische Randsprache).

Pornind de la tipul romanic stabilit ne întrebăm până în ce punct Româna este o limbă romanică?

6. Româna ca limbă romanică

În capitolul *Die romanischen Sprachen. Ihre Einteilung und äussere Geschichte* din *Grundriss der romanischen Philologie* (1888; I, 414) Gustav Gröber afirmă:

„Seit Fr. Diez, *Gram.* I 73 ff., werden sieben romanische Sprachen, Italienisch und Walachisch im Osten, Spanisch und Portugiesisch im Südwesten, Französisch und Provenzalisch im Nordwesten, sowie eine catalanische Sprache (...) als selbständige, weil zu Schriftsprachen durchgebildete Entwicklungen des Volkslateins anerkannt.“

„Bei der ersten Einteilung bewirkte die einstige oder gegenwärtige literarische Durchbildung romanischer Spracharten deren Anerkennung als gesonderte Sprachen.“ (ib.)

Criteriul pentru a afirma că o limbă este o limbă romanică nu este declarat explicit, dar implicit probabil a fost originea mai ales latină a vocabularului central, ca în exemplele următoare:

Corpul omenesc: cap < caput, rost < rostrum, mână < manum, picior < petiolum, inimă < anima.

Relații genealogice: părinți < parentes, fiu < filium, fiică / fiică < filiam, frate < fratrem, soră < soror.

Animale domestice: câine < canem, bou < bovem, vacă < vaccam, capră < capram.

Pomi fructiferi: măr < melum, păr < pirum, cire < cerasum, gutui < cotoneum.

Activități fundamentale: a face < facere, a lucra < lucrare, a merge < mergere, a fierbe < fervere.

Univers: pământ < pavementum, cer < caelum, soare < solem, lună < luna, mare < mare.

Afirmând că româna este o limbă romanică, cunoștințele și ideile de valoare activate la receptor sunt probabil: româna este soră cu italiana și franceza, deci este o limbă de cultură; româna se trage de la Roma, deci este o limbă cu o mare istorie, deci este o limbă prestigioasă. Deja Miron Costin ne spunea în *Letopisea ul rii Moldovei*: „Neamul rîi Moldovei de unde s' tr g niadz ? / Din rîle Rîmului, tot omul s' creadz .”

7. O tipologie diferențială

Afirmările tipologice că româna este o limbă romanică, orientală, balcanică și marginală au la bază mai ales criteriile genealogice și geografice. Din punct de vedere lingvistic, al sistemului lingvistic, sunt afirmări de puțin putere explicativă.

În ceea ce privește româna, remarcăm din punct de vedere al sistemului, de pildă, că:

- vocabularul central este mai ales de origine latină, moștenit, dar avem și: *picior, zid, plug* față de *p. pé, muro, arado*, s. *pie, muro, arado*, f. *pied, mur, charrue*, i. *piede, muro, aratro*;
- ca celelalte limbi romanice, a dezvoltat un articol hotărât, dar în opoziție cu ele tendințial acesta se postpune: *o lobo, el lobo, le loup, il lupo* vs. *lupul*;
- aceeași opoziție se regăsește cu adjectivul posesiv: *o nosso livro, nuestro libro, notre livre, il nostro libro* vs. *cartea noastră*;
- cu excepția francezei limbile romanice cunosc folosirea unei prepoziții pentru a indica obiectul direct, dar în *Romania continua* prepoziția este <AD>, în *Romania interrupta* este <PER>: *p. preocupa-me a mim, s. me preocupa a mí*, f. O, i. *a me preoccupa* vs. *m. preocup pe mine*;
- ca celelalte limbi romanice româna are un conjunctiv, dar pe când limbile din *Romania continua* cunosc patru sau cinci timpuri, româna numai are decât timpul prezent și perfect;
- etc.

Dacă româna este fundamental o limbă romanică, dar în același timp o limbă marginală cu privire la *Romania continua*, ne putem întreba în ce constă marginalitatea, prin ce se diferențiază de celelalte limbi romanice standardizate.

8. Sincronia conservării și a inovației

Limbile romanice mențin, transformându-le, formele latine ale numeralelor cardinale de la 1 la 10 (port. *um, dois, três... dez*; span. *uno, dos, tres... diez*; cat. *un, dos, tres... deu*; fr. *un, deux, trois... dix*; sard. *unu, duos, tres... deche*; ital. *uno, due, tre... dieci*; lad. *un, dói, trei... diesc*; rom. *unu, doi, trei... zece*). În privința acestei paradigme toate limbile romane se dovedesc conservatoare. Doar în română însuși atât numeralele cardinale de la 11 la 19 cât și cele corespunzătoare zecilor se construiesc, în concomitență cu bulgara (;) și cu albaneza (njëmbëdhjetë; tridhjetë), într-o modalitate analitică nouă și din punct de vedere cognitiv mai eficient (,unitate' + ,spre' < SUPER + ,zece', ,unitate' + ,zece' + ,plural': *unsprezece, doisprezece, treisprezece* vs. v. gr. fr. *onze, douze, treize; dou zeci, treizeci* vs. *vingt, trente*; cf. Bourciez 1923, § 488).

Toate limbile romanice au creat un articol hotărât cu semnificatul primar de ,general cunoscut', ,deja menționat'. Mai târziu, datorită întrebunării sale frecvente, acest articol a acoperit și alte funcțiuni, ca aceea de a indica genul sau numărul gramatical. Întrebunarea sa s-a impus mai întâi în sintagma subiectului, apoi în sintagma obiectului și doar mai târziu în sintagma prepozițională. Din punct de vedere panromanic, acest proces nu s-a încheiat încă. Atunci când sintagma prepozițională nu prezintă nicio specificitate, româna, și în general și retoromana, nu admit aici în mod normal articolul, care uneori poate lipsi și în italiană: rom. *în grădina*, surs. *en clavau* ,în fânar', it. *in giardino / nel giardino*, fr. *au jardin*, span. *en el jardín*, port. *no jardim* (Iliescu 2001).

Funcțiile mai importante ale prilor de vorbire nominale în propoziție și în frază (subiect, complement direct, obiect indirect) pot fi exprimate prin flexiune cazuală, prin concordanța verbului, prin diferite prepoziții sau printr-o anumită ordine a cuvintelor în enunț. În acest scop, latina întrebunarea mrci

cazual, franceza modernă și italiana au creat reguli privitoare la poziția subiectului și a complementului direct în raport cu predicatul și au stabilit o anumită prepoziție pentru a indica obiectul indirect (fr. *Charles donne le livre à Paul*, it. *Carlo dà il libro a Paolo*). În spaniolă, nu doar obiectul indirect, ci, într-o măsură crescând, și obiectul direct — mai ales dacă indică o ființă animată determinată — este marcat printr-o prepoziție (*le doy el libro a Pedro, veo a Pedro*). În română coexistă sisteme diferite:

- Pentru a indica obiectul indirect se întrebuintează de regulă cazul dativ (*am dat pâine unui om b. trân*), dar și, uneori, prepoziția *la* (*am dat pâine la un om b. trân*).
- Pentru a indica obiectul direct care se referă la persoane există construcții alternative precum *îi va chema pe beneficiari la discuție* (anticipare pronominală, prepoziție, substantiv fără articol; ‘toți beneficiarii’) alături de *va chema beneficiari* (substantiv fără prepoziție și fără articol; ‘unii beneficiari’), *Gheorghe o iube te pe sora sa* (anticipare pronominală, prepoziție, substantiv articulat și adjectiv posesiv) alături de *Gheorghe îi iube te sora* (dativ posesiv pronominal, substantiv articulat, înșfăraș prepoziție).
- Pentru a indica obiectul direct se întrebuintează regional și prepoziția *la* (*m. nînc la pâine*, cf. Coteanu 1961, p.79).

Dacă ne referim la reducerea flexiunii nominale, incomplet pentru română — în română se poate distinge un nominativ/acuzativ, un genitiv/dativ și un vocativ —, putem spune totuși că româna nu a substituit vechiul sistem de marcare cazuală, ci l-a completat cu un sistem prepozițional.

Din punct de vedere funcțional, putem formula ipoteza că întrebuintarea unor mijloace de expresie diferite, vechi și noi, pe care îl găsim de exemplu în română, este mai naturală decât tendințele unidirecționale care s-au impus în franceza modernă. Să ne amintim că în franceza veche au coexistat mult timp forme diferite pentru același caracter gramatical, forme vechi și forme noi, cum ar fi întrebuintarea — mai veche — a nominativului și întrebuintarea — mai nouă — a acuzativului cu funcția de subiect (*quant sonnera li retours, quant sonnera le retour*); în cadrul conjugării găsim forme mai vechi cu alternanță vocalică datorată accentului mobil (*je poise / nous pesons*) în locul formelor analogice moderne, aproape invariabile (*je pèse / nous pesons*).

9. Dinamizarea structurilor regresive

Din punct de vedere panroman, unele structuri sunt în mod clar regresive. De cele mai multe ori româna continuă și fixează în cadrul sistemului forme sau semnificații care au existat și în alte limbi romanice, dar pe care acestea din urmă le-au abandonat. Subjonctivul de persoană a treia *fiē* al verbului *a fi* < FIERI se regăsește în forma vechiului italian *fia*, ‘va fi’, dispărut astăzi din uz. Actuala conjuncție coordonatoare *i* < SIC corespunde formelor italiene și veche franceză *si*, cu aceeași valoare semantică, forme dispărute astăzi, în timp ce româna cunoaște până în secolul al XVII-lea și conjuncția *e* < ET, conjuncție care s-a impus în cele mai multe limbi romanice.

Absența unor forme de neutru plural la substantive în portugheză, spaniolă, catalană și franceză modernă, slăbă și prezența în franceza veche (cf. pluralele *aumaille* < animalia, *brace* < braccia, *membre* < membra, *milie* < milia, *paire* < paria, *vitaille* < victualia) și reducerea ei masivă în italiană demonstrează faptul că clasa substantivelor neutre nu mai era deja percepută ca fiind adecvată pentru noile sisteme nominale în fieri. Deja substantivele romanice nu se mai caracterizau prin declinările lor, ci prin genul lor gramatical (masculin și feminin). Vechile neutre sunt asimilate în general la masculine (luând ca bază forma de singular lat. *vinum* > span. *el vino*) sau la feminine (luând ca bază forma de plural: *folia* > esp. *la hoja*). În unele cazuri, fără îndoială, s-au menținut formele tipice de singular (-u-) și de plural (-a, -ora), ceea ce a dat naștere la o clasă mixtă (masculin la singular, feminin la plural), prezentă în limba română, în italiană și în siciliană (pluralele: *libra, jardina, vòscura, tèmpura, jòcura*). În italiană, această clasă este înscrisă: *il castello / le castella*, astăzi *i castelli, il dito / le dita*. În opera sa *Prose della volgar lingua* din anul 1525, Pietro Bembo ne descrie totuși întrebuintarea unui plural în -ora, astăzi dialectal în sud, care amintește de sistemul românesc: “Gli antichi Toscani un altro fine ancora nel numero del più, in segno del loro neutro, assai sovente usarono nelle prose e alcuna volta nel verso; sì come sono *Arcora Ortora Luògora Bòrgora Gràdora Pratora* e altri“. În napolitanul Basilio Puoti citează în ale sale *Regole elementari della lingua italiana* (1833) formele *carra, castella, coltella, comandamenta, digiuna, fossa, fusa, gomita, mulina, peccata, polpastrella, poma, telaia, vasellamenta*).

În schimb, acest sistem mixt (singular masculin și plural feminin în -e sau în -uri: *firul*, masculin vs. *firele*, feminin; *degetul/ degetele; timpul/ timpurile*), este în română în plină expansiune, cu comportamentul corespunzător al adjectivelor: singular masculin *vinul nostru, satul frumos*, plural feminin *vinurile noastre, satele frumoase*; substantivele care apar în aceste clase sunt numite *substantive neutre* sau *ambigene*. În această clasă se încadrează mai ales neologismele (cf. neologismele împrumutate din franceză: *avion/ avioane, creion/ creioane, tren/ trenuri*).

10. Bog ia formal a paradigmelor verbale

Alternan a accentului la diferitele persoane ale verbului ca i, de asemenea, numeroasele fenomene de metafonie i de palatalizare datorate anumitor vocale finale au produs numeroase vara ii ale formelor în interiorul aceleia i paradigme verbale în toate limbile romanice. Iat câteva exemple: port. *devo* (e închis) / *deves* (e deschis), *peço* / *pedes* (e accentuat deschis) / *pedimos* (e tematic aton = vocal neutr), span. *vuelo* / *volamos*, *digo* / *decimos*, fr. *je sème* / *nous semons*, *je reçois* / *nous recevons*, it. *muovo* / *moviamo*, *leggo* / *leggi*, rom. *a tept* / *a teapt* , *aud* / *auzi*. În limbile romanice occidentale aceste alternan e nu apar la aceea i persoan . Îns cine nu se limiteaz la informa iile oferite de gramaticile normative actuale i ia în seam toate tipurile de texte tie c norma propune o uniformitate care nu corespunde diversit ii reale. S lu m ca exemplu prezentul indicativ al verbului italian *vedere*. Gramaticile normative actuale propun urm toarea conjugare: *vedo* / *vedi* / *vede* / *vediamo* / *vedete* / *vedono*. Dar, dac consult m cea de-a zecea edi ie din *Vocabolario della lingua italiana* al lui Nicola Zingarelli (1970), g sim un cadru mai complex, în care, în afar de formele deja men ionate, figureaz urm toarele variante: *io veggo* (literar), *veggio* (poetic, arhaic), *tu vei*, *ve'* (arhaic), *noi veggiamo* (poetic, arhaic), *vedemo* (dialectal), *essi veggono* (literar), *veggiono* (poetic, arhaic). Totu i, variabilitatea în cadrul aceleia i persoane verbale este mai mare în catalan , limb normat doar începând cu primele decenii ale secolului XX. Aceast variabilitate este bine documentat în listele detaliate pe care le ofer *Diccionari català - valencià - balear* de Alcover / Moll. În timp ce, de exemplu, pentru persoana I plural, prezent indicativ, a verbului *beure* „a bea” gramatica standard prescrie doar forma *bevem*, în pardigmele diatopice g sim variantele: *beguem*, *beiem*, *begüem*, *beem*.

Dac pentru român ne baz m doar pe lucrari cu caracter normativ precum *Gramatica de baz a limbii române* de Ion Coteanu (Bucure ti 1982) sau *Dic ionarul ortografic, ortoepic i morfologic al limbii române* al Academiei Române (Bucure ti ¹1989, ²2005), am putea r mâne cu impresia c tendin a spre o form unic s-a impus i în român . Dar, dac vom consulta edi ia a doua a lucr rii *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* de Hariton Tiktin (Wiesbaden 1986-1989) sau a lucr rii *Praktische Grammatik der Rumänischen Sprache* de Gustav Weigand (Leipzig, ²1918), opere ai c ror autori î i propun s înregistreze uzul real, scris i vorbit, putem constata o mare varietate formal la aceea i persoan a verbului. Pe lâng *sar* exist *saiu*, al turi de *sari* avem ca variant *sai*, subjonctivul poate fi *sar* sau *saie*; verbul *a auzi* poate avea la persoana întâi singular de indicativ prezent formele *aud* sau *auz*, iar *v z* este mai frecvent decât *v d*; în limba scris se întrebun eaz *pot*, dar se aude deopotriv *pociu* sau, dialectal, *po* (Weigand, p. 95). Faptul c uniformizarea propus de diferite autorit i nu a putut s se impun îl demonstreaz i paradigma verbului fundamental <a fi>. Toate limbile romanice occidentale, inclusiv catalana, în ciuda marii sale variabilit i diatopice, admit în limba literar o singur form pentru fiecare persoan (v. gr. cat. *sóc*, *ets*, *és*, *som*, *sou*, *són*). În român vom întâlni îns pân ast zi o multiplicitate de forme, în bun parte acceptate i în lucr ri cu caracter normativ. Gramatica lui Weigand ne ofer , de exemplu, urm toarea paradigm :

<i>sunt, sânt, -s, -îs</i>	<i>süntem, suntém, sântem</i>
<i>e ti</i>	<i>sunte i, sunté i, sânte i</i>
<i>este, e, -i, îi</i> (cf. Dealu-i mare; arpele-i lung; (Weigand))	<i>sunt, sânt, -s, -îs</i>

Aceast variabilitate este atât de în r d cînat încât, pentru un verb precum auxiliarul *a fi*, ea este înregistrat , cel pu in par ial, i în edi ia a doua a *Dic ionarului ortografic, ortoepic i morfologic al limbii române*. Aceea i variabilitate se poate observa la formarea perifrastic a viitorului (<volere + infinitivo>: *voi cânta, cânta-voi, oi cânta, o s cânt, am s cânt*), cu diferite nuan e temporale i modale. Se creaz impresia c existen a unor variante morfologice la aceea i persoan verbal este ceva obi nuit, natural, în special la verbele mai frecvent întrebun ate. În Romania central i occidental anumite autorit i au în eles s frâneze aceast tendin natural , pe când în rile Române dezvoltarea este mai liber .

11. Insensitivitatea auxiliarelor

Toate limbile romanice întrebun eaz verbele auxiliare <a fi> i <a avea>. În limbile romanice occidentale, primul se folose te pentru a forma timpurile compuse ale diatezei active, iar al doilea pentru a forma diateza pasiv (în unele limbi i timpurile compuse ale verbelor pronominale ale anumitor verbe intransitive) v. gr. fr. *il a fait, il est aimé, il s'est repenti, il est venu*. Dar dac compar m timpurile compuse ale diatezei active din limbile occidentale i din român , constat m c aceasta din urm întrebun eaz uneori *a avea*, iar alteori *a fi*:

italian	român	italian	român
<i>ho fatto</i>	<i>am f cut</i>	<i>che abbia fatto</i>	<i>s fi f cut</i>
<i>avevo fatto</i>	<i>am fost f cut</i> (regional)	<i>avrei fatto</i>	<i>a fi f cut</i>
<i>avrò fatto</i>	<i>voi fi f cut</i>	<i>avere fatto</i>	<i>a fi f cut</i>

Insensitivitatea auxiliarelor în raport cu distincțiile funcționale se dovedește încă și mai evident dacă luăm în calcul faptul că formele *am fost* v *zut*, *voi fi* v *zut*, *s fi* v *zut*, *a fi* v *zut* se pot interpreta deopotrivă ca pasive. În româna veche <a fi> și <a avea> alternează și la formarea mai mult ca perfectului activ analitic (*era* v *dzutu*, *avea agonisit*, cf. Gheție 1997, p. 138-139). Există indicii care sugerează că diferența între <a fi> și <a avea> nu este de natură semantică. Modalitatea de a construi expresii care se referă la stadiul fizic sau psihic al unei persoane arată că cele două auxiliare sunt reciproc înlocuibile în diferite limbi:

germ. *ich bin hungrig / ich habe Hunger*
 port. *estou com fome / tenho fome*
 rom. *mi-e groază de examen / am groază de examen*

Diferența de întrebări are a celor două verbe pare mai degrabă de natură pragmatică și de aceea în principiu mai puțin obligatorie; <a fi> indică mai bine decât <a avea> că subiectul stărilor fizice sau psihice este un ‘experimentator’. Imprecizia diferențierii, în consecință, slabă sensibilitate a românei față de distincția auxiliarelor ar putea reprezenta o situație lingvistică mai naturală decât separarea riguroasă a întrebărilor celor două verbe.

12. Dezvoltări contrare

În paragraful 9. am văzut cum româna este capabilă să dinamizeze scheme regresive. În alte cazuri, reia forme și construcții existente, le dezvoltă în scheme alternative prin intermediul unor nuanțe pragmatice și semantice care îmbogățesc posibilitățile expresive ale limbii, pe când celelalte limbi romanice standard renunță la aceste potențialități.

Toate limbile romanice au conservat infinitivul cu funcție verbală, în general pentru a exprima un predicat subordonat din punct de vedere sintactic altui verb. Totuși, româna a redus considerabil această întrebare, substituind-o prin construcții conjuncționale (cf. fr. *je veux venir* vs. rom. *vreau să vin*; dar continuă să existe construcții precum *putea să facă*, *nici să aibă* v *vrut*, *tie să scrie* v *citi*). Reducerea acestei întrebări sintactice a infinitivului a deschis noi posibilități pentru alte întrebări. În toate limbile romanice infinitivul se poate substantiviza ca nume abstract: span. *el poder*, *los deberes*, *el saber*, fr. *le pouvoir*, *le devoir*, *le sourire*, it. *il dovere*, *il piacere*, *il volere*, etc. Dar, în ciuda recomandărilor lui J. Du Bellay de a îmbogăți franceza substantivizând infinitivul (*l'aller*, *le chanter*, *le vivre*, *le mourir*; *Deffense et illustration de la langue française* (1549), II, 9), limbile romanice preferă să utilizeze pentru predicatul substantivizat derivate verbale vechi și noi cu gen variabil (span. *la comida*, *la vista*, *el envío*, fr. *le repas* < vechi fr. *past* < lat. *pastus*, *la vue*, *l'envoi*). În schimb, româna a dezvoltat sistematic două forme de infinitiv diferite din punct de vedere morfologic și funcțional: forma mai recentă, cu eliminarea silabei finale *-re*, se întrebă doar cu funcție verbală (cf. *pot veni*, *înainte de a veni* vs. fr. *je peux venir*, *avant de venir*), în timp ce forma lungă, mai veche, dobândește funcția unui substantiv abstract, a unui autentic *nomen actionis* (cf. *venirea primăverii* vs. fr. *l'arrivée du printemps*).

Toate limbile romanice cunosc construcția <verb + prepoziție AD + infinitiv> (cf. it. *comincio a fare*, fr. *je commence à faire*, cat. *començo a fer*, span. *empiezo a hacer*, port. *começo a fazer*). Construcția era deja prezentă în latina târzie (v. gr. *dare ad manducare*) și îi are probabil originea în valoarea finală a prepoziției *ad* și în contaminarea cu perifraze de tipul *aggredior dicere* și *aggredior ad dicendum* (Ernout / Thomas 1953, §§45 y 280). În unele limbi a cunoscut o enormă extensie, ca în italiană (cf. Rohlfs 1969, §710). Dar doar în română construcția s-a generalizat în așa fel încât prepoziția *a* s-a transformat în marcă obligatorie a infinitivului verbal, în timp ce în celelalte limbi romanice funcția de marcă a infinitivului o exercită terminațiile de tipul *-r(e)* (cf. span. *hacer* vs. rom. *a face*).

13. Paralelismul morfosintactic

Frazele unui discurs pot fi înțelese mai rapid dacă prezintă un anumit paralelism, mai ales dacă sunt alcătuite din părți corelative. Din acest punct de vedere, corelația timpurilor și a modurilor în propozițiile perioadei ipotetice potențiale și ireale este mai puțin ‘iconică’ și mai puțin economică în limbile standard occidentale (în protaza: imperfectul subjonctivului sau al indicativului; în apodoză: condiționalul), în timp ce în română este economică și foarte ‘iconică’ (protaza și apodoză: condiționalul sau imperfectul indicativului). Că acest paralelism este ceva natural este demonstrat de faptul că el apare și în alte limbi romanice, dar în registre nonstandardizate:

- română: „Dacă a putea ... a face”; „De aveam bani, îmi dam”;
- italiană: „Se tu dicessi questo, sbagliaresti” (subjonctiv/condițional); “Se non glielo ricorderei io, non mangerebbe mai” (condițional/condițional; regional); “Se lo sapevo non ci venivo” (imperfect/imperfect; colocvial pentru “Se l’avessi saputo non sarei venuto”);

- francez : „Si tu disais cela, tu te tromperais“ (imperfect/condi ional); “Si cette situation durait, c’était la fin de ma carrière“ (imperfect/imperfect); “si tu voudrais, on travaillerait ensemble” (popular); “Si je le sceuise, je ne le demandasse pas“ (imperfect al subjonctivului /imperfect al subjuntivului; franceza veche);
- castilian : „Si dijeras eso te equivocaría“ (subjonctiv/condi ional); “Si dirías eso te equivocaría“ (condi ional/condi ional; regional); “Si tenía dinero compraba este coche“ (imperfect/imperfect, valoare ireal ; colocvial); “Si tuviera diera“ (subjonctiv/subjonctiv; castiliana veche); “Si tuviese diese“ (subjonctiv/subjonctiv; castiliana veche);
- portughez : „Se disseses isso enganar-te-ias“ (subjonctiv/condi ional); “Se o sabia não vinha“ (imperfect/imperfect; colocvial pentru „Se tivesse sabido não teria vindo“); “se eu pudera, não ficara” (clasic).

14. Excesivitatea deictic

În microsistemul adjectivelor demonstrative limbile romanice cunosc trei termeni (port. *este, esse, aquele*; span. *este, ese, aquel*), doi (cat. *aquest, aquell*, eventual *i aqueix*; it. *questo, quello*) sau doar unul (fr. *ce*, eventual *ce livre-ci, ce livre-là*), care indic distan a local sau temporal fa de vorbitor. Franceza, i mai ales italiana, prezint o anumit varia ie morfologic în func ie de contextul fonetic (fr. *ce livre, cet arbre*; it. *quel libro, quell'albero, quello scherzo*), italiana cunoa te i variante de registru (*sta bambina*, limba vorbit ; *codesto libro*, aproxima ie în limba vorbit pentru *questo libro*, regional toscan i literar). Totu i, cadrul varia iilor se complic dac lu m în considerare întrebui area demonstrativelor cu caracter pronominal înaintea adjectivelor, a sintagmelor prepozi ionale i a pronomelor relative. În acest caz întâlnim forme care coincid cu articolul determinat sau care deriv din punct de vedere istoric din noi forme compuse:

• portughez
<i>a língua portuguesa e a inglesa</i>
<i>as que quero são as negras</i>
<i>as luvas de pele e as de lã</i>
<i>Não gosto destas luvas; as / aquelas que vi ontem eram</i>
<i>mais bonitas</i> • francez
<i>la langue latine et la grecque</i>
<i>les personnes ignorantes, et surtout celles qui sont</i>
<i>étrangères / celles étrangères à la philosophie</i>
<i>ton opinion et celle de l'auteur</i>
<i>je préfère mon livre à celui que tu as</i> | <ul style="list-style-type: none"> • spaniol
<i>La lengua española y la inglesa</i>
<i>una presión menor que la ordinaria</i>
<i>tu opinión y la del autor</i>
<i>prefiero mi libro al que tienes tú</i>
<i>una estación antes de aquella en que termina el recorrido</i> • italian
<i>di queste gonne, mi piace di più la / quella nera</i>
<i>di queste gonne, mi piace di più quella di seta</i>
<i>di queste gonne, mi piace di più quella che mi hai</i>
<i>mostrato prima</i>
<i>ricordati di coloro che ti hanno fatto del bene</i> |
|---|--|

Dac înem seama de aceast varia ie i de faptul c a a-numitul articol hot rât reprezint expresia cea mai slab i cea mai frecvent a deixisului discursiv, necesar pentru func ionarea comunic rii, putem considera c cuvintele cu rol deictic se supun unor puternice tendin e spre uzur la nivel morfologic i pragmasemantic, ceea ce îi oblig pe vorbitori s creeze în mod continuu noi forme consolidate (cf. ILLUM > vechi fr. *le*, ECCE + ILLUM > vechi fr. *cel*, fr. modern *ce livre-là* < ECCE + ISTUM...ILLAC). Cum am v zut de multe ori, în orice limb coexist elemente conservatoare i elemente inovatoare. Cu atât mai mult în cazul demonstrativelor ar trebui s fie natural ca în sistem, dar în registre diferite, s coexiste diferite expresii morfosintactice. Româna este limba care reprezint cel mai bine aceast situa ie:

- ace ti oameni / oamenii ace tia* (deixis normal, antepus sau înt rit formal, postpus)
- ti oameni / oamenii tia* (deixis normal, limba vorbit)
- cel s rac* (sustantivizare a adjectivului)
- tefan cel Mare* (adjectiv postpus dup un nume propriu, cf. it. *Lorenzo il Magnifico*, span. *Alfonso el Sabio*)
- omul cel mincinos* (adjectiv postpus, cu reliefarea propriet ii exprimate)
- omul cel / l cu barba alb* (specificare cu sintagm prtepizi ionl reliefat , postpus)
- cele trei fragmente* (deixis cu numeralele cardinale)
- partea a doua / cea de a treia propozi ie* (deixis triplu cu numeralele ordinale)
- cel care / ce* (deixis înaintea unui pronume relativ)
- o scrisoare a poetului* (literal: ‘o scrisoare, cea a poetului’), *ale fra ilor p s ri* (a a-numitul articol posesiv).

Dincolo de marea variabilitate, ne atrag aten ia în multe construc ii redundan a demonstrativ ii (*omul acesta*: articolul - *l* + adjectivul demonstrativ *acest* + adverbul demonstrativ -*a* < ILLAC; *cel de-al doilea r zboi mondial*: adjectivul demonstrativ *cel* + *de* + adjectivul demonstrativ *al* + numeralul *doi* + articolul -*le* + adverbul demonstrativ -*a*) i colocalizarea variabil înaninte sau dup substantiv. Dup cum au observat Clara i William Stern, o prezen important a formelor deictice este atestat în limbajul copiilor: „Jedenfalls ergreift das deutsche Kind dies so plastisch bezeichnende Wort (sc. da) mit großer Bereitschaft,

benutzt es als Lautgebärde und drückt alles, was ihm erstrebenswert scheint, was es konstatiert, was es an deren zeigen will, mit *dada, dais, das, dat, oder ähnlich aus.*“ (Stern 1928, 366).

Pentru ponderea demonstrativității, antepunerea sau postpunerea ar trebui să fie, în principiu, indiferent. Postpoziția este normală în creola din Guadelupa (*van-la* ‘vântul’, < fr. *là*, cf. Pouillet/Telchid 1990, p.1), dar se găsește de asemenea în spaniol (“con intención evocativa” și în “enunciados expresivos y exclamativos”, S. Fernández 1951, §157), în catalan (*les set muntanyes aquestes*, Badía 1962, §119), regional și în portughez (*figuêra aquela*, Louro, p.88), în timp ce în franceză și italiană nu este posibil (**l’homme ce / celui, *l’uomo questo*).

Postpunerea articolului hotărât ca trăsătură caracteristică a românei a fost deja constatată de către Ion Budai-Deleanu (1760-1820) în lucrarea sa *Fundamenta grammatices linguae romaenicae*: “(limba romană) din cauza numeroaselor alterări care s-au produs în decursul timpului, a ajuns foarte diferită de cea latină. Cele mai însemnate dintre aceste alterări sunt: I Postpunerea articolului.” (Budai-Deleanu 1970, Prefață) Combinarea demonstrativului cu articolul hotărât există de asemenea în napolitan (*chillo ‘o professò*, cf. LRL Art. 275, §2.2.). Româna ar putea reprezenta dinamismul normal al demonstrativității, iar franceza, în schimb, gradul de reducere maxim.

15. Româna ca limbă romanică mai naturală

Din punct de vedere tipologic, baza structurală a românei este romanică. Vocabularul ei, în linie directă (cuvinte moștenite) sau indirectă (împrumuturi mai ales din franceză), este fundamental latin. Structurile ei gramaticale nu sunt fundamental diferite de cele romanică: reducerea declinurilor (parțial prin strate, ca în franceză și în occitana veche), formarea articolelor, constituirea cliticelor, dezvoltarea unei morfologii verbale complexe, o sintaxă a propozițiilor orientată potrivit axelor <subiect – predicat – complement> (ordine predicativ) și <predicat – subiect – complement> (ordine prezentativ).

Româna dezvoltă posibilitățile care există în toate limbile romanice, dar, în timp ce limbile romanice occidentale reduc unele din aceste posibilități sau le frânează dezvoltarea, româna le generalizează, cum am arătat deja în diferite paragrafe ale acestei expunerii:

- dinamizarea vechilor neutre (cf. §9);
- insensibilitatea auxiliarelor fundamentale (cf. §11);
- scindarea infinitivului între o formă clar verbală și una clar nominală (cf. §12);
- paralelismul morfosintactic în perioada ipotetică (cf. §13);
- excesivitatea deictică (cf. §14).

La aceste trăsături putem adăuga altele precum:

- amplificarea combinației de două prepoziții. În spaniolă, nu este rară combinația anumitor prepoziții (*de, desde, hasta, para, por*) cu o altă prepoziție (*por entre los arcos, hasta por la tarde, bueno para con todos, desde por la mañana*), dar româna a amplificat în mod remarcabil această posibilitate (*de către, de după, de la, de pe, de peste, de prin, de sub, până la, pe la, pe lângă* etc.);
- abandonarea unei corelații diferențiate a timpurilor în discursul indirect, potrivit corelației propoziției principale cu tine un timp al prezentului sau al trecutului (cf. rom.: *Spune sau A spus că e bolnav / a fost bolnav / va pleca*, dat. ital.: *Dice che è ammalato / è stato ammalato / sarà ammalato* vs. *Disse che era ammalato / era stato ammalato / sarebbe partito*).
- etc.

Toate aceste evoluții, ca și marea bogăție de împrumuturi preluate din alte limbi, transformările fonetice mai puțin regulate (realizate în transformări precum *interrogare > a întreba, negotiorem > negustor*, contra *> c tre*), formarea de cuvinte noi mai puțin liber, înșirarea motivat (*albina > albinar > albin rit; oi > oier > oierit; oal > olar > ol rit; aur > aurar > aur rit*), crearea cuvintelor semantice mai libere (rom. *acum patru ani* vs. it. *quattro anni fa*, fr. *il y a quatre ans*, span. *hace cuatro años*, port. *há quatro anos*) par toate simptomele unei evoluții lingvistice mai naturale a românei în comparație cu restul limbilor romanice standard.

16. O limbă romanică deosebită

În această succintă prezentare am încercat să indicăm și acolo unde este posibil și explicităm o serie de trăsături, mai ales gramaticale, care constituie, prin abstractizare, tipul lingvistic romanic și subtipul românesc. Într-o serie de cazuri vorbitoarii de limbă română au dezvoltat o dinamică contrară față de celelalte limbi romanice. Putem astfel vorbi despre o derivare tipologică a românei. Bartoli a vorbit deja despre “la spiccata individualità della lingua romana” (Bartoli 1928, p. 20), caracterizare reluată de A. Niculescu (1965). Gauger constată că “le roumain est donc – conclusion peu surprenante – une langue romane

excentrique, plus encore que le français” (Gauger 1995, p. 16-17). Krefeld (2002, 65-82) prezintă româna drept “mit ‘Abstand’ ein Unikum”. Bossong (2008, 247) spune că : “Das Rumänische ist der „Exot“ unter den romanischen Sprachen.“

Ipoteza noastră este aceea că individualitatea, excentricitatea românei este rezultatul unei dezvoltări lingvistice mai puțin frâmate de prezența continuă a modelului latin și de o amplă normare gramaticală, o dezvoltare cu atât mai naturală. Descriind deriva limbii române, datorat probabil izolării sale față de celelalte limbi romanice, diglosiei nu cu latina, ci cu slavona ca limba-ghid (germ. *Leitsprache*) și cu greaca, cât și contactelor sale cu albaneza, bulgara și maghiara, ne-am putea da seama cum ar fi putut fi, din punct de vedere cognitiv și pragmatic, o evoluție mai naturală a limbilor romanice.

Bibliografie

- Academia Română, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București 1989, ²2005.
- Badía Margarit, Antonio M., *Gramática catalana*, Madrid, Gredos 1962.
- Bartoli, Matteo, *La spiccata individualità della lingua romana*, “Studi Rumeni” I-II (1927), pp.20 – 34.
- Bassols de Climent, Mariano, *Sintaxis latina*, Madrid, CSIC, 1973.
- Bossong, Georg, *Die romanischen Sprachen. Eine vergleichende Einführung*, Hamburg, Buske, 2008.
- Bourciez, Édouard, *Éléments de linguistique romane*, Paris, Klincksieck, ²1923, ⁵1967.
- Butt, John / Benjamin, Carmen, *A New Reference Grammar of Modern Spanish*, London, Arnold, ¹1988.
- Coseriu, Eugen, *Limba română – Limbă romanică*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961.
- Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Albatros, 1982.
- Ernout, Alfred / Thomas, François, *Syntaxe latine*, Paris, Klincksieck, ²1953.
- Fernández Ramírez, Salvador, *Gramática española. Los sonidos. El nombre y el pronombre*, Madrid, Revista de Occidente, 1951.
- Gauger, Martin, *Les particularités de la langue roumaine*, in *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik*, a cura di M. Iliescu / S. Sora, Veitshöchheim bei Würzburg 1995, pp. 1-17.
- Gheorghiu, Ion (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1523-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Grevisse, Maurice, *Le bon usage*, Paris/Gembloux, Klett / Duculot, ¹²1986.
- Gröber, Gustav (Hg.), *Grundriss der romanischen Philologie*, I. Band, Strassburg, Trübner, 1888.
- Holtus, Günter / Metzeltin, Michael / Schmitt, Christian, *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, Tübingen, Niemeyer, 1988 – 2004.
- Krefeld, Thomas, *Rumänisch – mit ‘Abstand’ ein Unikum*, „Rostocker Beiträge zur Sprachwissenschaft“ 13 (2002), pp.65-82.
- Lombard, Alf, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, Klincksieck, 1974.
- Louro, Amílcar, *A mulher algarvia*, s. l., Editorial do Povo, 1946.
- Merlan, Aurelia, *Structuri cu pronume relativ invariabil în română și în alte limbi romanice*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași” XLI/XLII (1995-1996), pp.85-101.
- Metzeltin, Michael, *Erklärende Grammatik der romanischen Sprachen. Satzkonstruktion und Satzinterpretation*, Wien, Praesens, ³2012.
- Metzeltin, Michael, *Gramatică explicativă a limbilor romanice. Sintaxă și semantică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
- Metzeltin, Miguel, *Las lenguas románicas estándar. Historia de su formación y de su uso*. Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana, 2004.
- Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, 1965.
- Rohlf, Gerhard, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, Torino, Einaudi, 1966-1969.
- Pouillet, Hector / Telchid, Sylviane, *Le créole sans peine (Guadeloupéen)*, Chennevières-sur-Marne, Assimil, 1990.
- Sabatini, Francesco, *Un’iscrizione volgare romana della prima metà del secolo IX. Il Graffito della Catacomba di Commodilla*, in: *Il volgare nelle chiese di Roma. Messaggi graffiti, dipinti e incisi dal IX al XVI secolo*, a cura di F. Sabatini / S. Raffaelli / P. D’Achille, Roma, Bonacci, 1987, pp. 7-34.
- Sörös, Anna, „Rapports génétiques et typologiques dans l’étude synchronique des langues romanes“, *Revue Romane* 30, 1995, pp.41-79.
- Stern, Clara / William, *Die Kindersprache*, Leipzig, 1928.
- Urb nescu, A., *Dativ posesiv, dativ experimentator*, „Studii și cercetări lingvistice” L (1999), pp.19-38.
- Tagliavini, Carlo, *Rumänische Konversations-Grammatik*, Heidelberg, Groos, ⁵1938.
- Tiktin, Hariton, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden, Harrassowitz, ²1986-1989.
- Weigand, Gustav, *Praktische Grammatik der Rumänischen Sprache*, Leipzig, ²1918.